

Н. Н. Пантусовъ.

МАТЕРІАЛЫ

КЪ ИЗУЧЕНІЮ

НАРЪЧІЯ ТАРАНЧЕЙ ИЛІЙСКАГО ОКРУТА.

~~~~~

ВЫПУСКЪ ДЕВЯТЫЙ.

Игры таранчинскихъ дѣтей и мужчинъ (таранчинскій текстъ, русская транскрипція и русскій переводъ).

Н А З А Н Ъ.

Типо-литографія Императорскаго Университета.

1 9 0 7

I. БАБАБУТ.

Кічик балалар бабабут ойнағені:

Бір-мунча балалар, қам болуп, бір бірінің коллеріні тутуп, катар турар. Бір бала туруп, „кібла кажан?“ дөп сурар.

Барча балалар, „ом јанда-дур!“ дөп, көрсөтүр. Андин јакадекі баленің коліні тутуп-туруп, „бабабут, бабабут, бабабут!“ дөп, бір бірінің аресідін өтсө, барча баленің колі коштурулуп калур. Андин оғул-балалар бір тарапта, киз-балалар бір тарапта турар. Оғул-баледін бірі айтур-кі „ак тәрәк, аппак тәрәк, шул кизіңға кім карәк?“ дөгәй. Бірісі қауап беріп айтур: „набра, карнай, сурнай карәк!“ дөгәй.

Андин „бабабут, бабабут!“ дөп, бір кизні еліп-кәлүр; андин, шундак кіліп, барча балені еліп-келіп, түрүк болуп, бір бірінің коллеріні тутушуп-турур. Бір бала, „аш атә-мән!“ дөп, отресиға жіріп, олтурур. Балалар, „бабабут, бабабут!“ дөп, чөрүлүп, барчесі бір јолі „аш пішти-мү?“ дөр.

II. АЛА, АЛА, КУШЛАЙ-ДУР.

Бір мунча балалар, қам болуп, „ала, ала, кушлай-дур!“ ойнағені:

Балалар, бір бірінің аркесіда туруп, бір бірінің беліні мähкәм тутушуп-туруп, ілгері турған оғул, және бір оғулға карап, айта-дур-кі „ала, ала, кушлай-дур!“ дәр.

Ол оғул айтар: „арқаңдекі кімiәр-дур?“ дәр.—„Ушак, ушак балалар-дур!“

Жанә ол айтур: „маңа бірні бәрсаң-чү!“ дәр. Жанә бірисі айтур: „күчүң жәтсә, аңсаң-чу!“ дәр.

Андін бу оғул „алай-му, алай-му?“ дәп, келіп, балаларға есілур. Балалар бой бәрмәс. Ахирі бірні әдретіб-алур; ікiні, үчні әдретіб-еліп, ахирі һәммесіні әдретіб-алур.

III. МҮКҮ-МҮКҮЖАҢ.

Кічік балалар мүкү-мүкүжәң ойнағані.

Жәні бір-мунча балалар қам болур. Бір баленің чоңрекі, бір жәрдә олтуруп, бір балені алдіда олтурғузуп, бешіні чүңгәп тутуп-туруп, балаларға ішәрәт килур, „мүкүңiәр!“ дәп.

Балалар һәр тарапка мүкүб-алур.

Андін, шул баленің дүмбесігә аста сокуп, айтур-кі „дүм-дүм“ дәсә, бала айтур: „ләббәй, ләббәй!“ дәр.

„Ат' анаң кайда?“ дәсә, бала айтур: „әскі самаллікта!“ дәр.

„Нәмә кiла-дур?“ дәсә, бала „аш кiла-дур!“ дәр.

„Ешiң кәні?“ дәсә, бала „карға жәп-кәттi!“ дәр.

„Бар, карғаң тапкiл!“ дәп, балені којуб-атар. Бу бала, беріп, мүкүгән балаларнiң бірiні тутуп-кәлур.

Кәлгән балені „дүм-дүм“ килур.

IV. МЎШРЎП ОЙНАЎЕНИ.

Чоң хаклар, бир тарап, кичик хаклар бир тарап болуп, ойнарлар.

Байлар жигирма-отуз, кирик-аллик, жуз сом акча хараџат килип, жигирма-отуз киши болуп ойнар.

База хаклар, он-наџа акча хараџат килип, мџшрџп ойнар; базалар, торт-бџш, таңга хараџат килип, мџшрџп ойнашур.

Ѓџџ китап окушур, јџни: „Кисасу' l-џмбџја“, „Тџзкџратџ' l-џџлија“, „Напахџт“, „Рашџхџт“, „Шџхнџмџ“, „Цџмшџт“, „Емџр џџмџџ“, „Аба-Муслим“ дџган китапларни окушур...

Андџн џејџн дутар сџтџр чџлур; андџн џџр кџсми ешит-џџн џџјџи сџзлџрни кџлушур. Андџн, аш јџп-болуп, таркашулур.

Дутар чџлџанда, џџи киши копуп, садџи сџмџ килип ойнарлар.

І. Бабабутъ.¹⁾

Игра малыхъ дѣтей въ *бабабутъ* (хороводъ).

Собирается нѣсколько дѣтей; они берутъ другъ друга за руки и становятся въ рядъ. Одинъ изъ стоящихъ мальчиковъ спрашиваетъ: „гдѣ выble (западъ)?“

Всѣ дѣти кричатъ „въ той сторонѣ“ и показываютъ. Послѣ того берутъ за руку крайняго мальчика, кричатъ „бабабутъ, бабабутъ, бабабутъ“ и проходятъ другъ между другомъ; такимъ образомъ руки всѣхъ дѣтей оказываются скрещенными. Послѣ того мальчики становятся на одну сторону, а дѣвочки на другую. Одинъ изъ мальчиковъ говоритъ: „бѣлый тополь, самый бѣлый тополь, этой дѣвѣѣ твоей вого нужно?“ Одна изъ нихъ отвѣчаетъ, говоря: „нужны барабанъ, карнай (труба), сурнай (тоже труба)“.

Послѣ того, крича „бабабутъ, бабабутъ“, приводятъ дѣвочку; затѣмъ, поступая такъ далѣе, приводятъ всѣхъ дѣтей и ставятъ ихъ въ кругъ; дѣти держатся за руки другъ друга. Одинъ мальчикъ, говоритъ: „буду я страпать“, заходитъ въ средину и садится. Дѣти кричатъ: „бабабутъ, баба-

---

¹⁾ *Бабабутъ*—таранчинское слово—хороводъ.

буть“ и кружатся. Потомъ всѣ сразу кричатъ: „поспѣла-ли пища?“

Бываетъ и такая вариация:

Дѣти въ послѣднемъ случаѣ не кричатъ „бабабуть“, а говорятъ: „*чучуре кайнабъ, аиш пышты-му?*“ Дитя, сидящее внутри круга, отвѣчаетъ: „ашъ пишти“! (сварились-ли пельмени и готова-ли пища?—пища сварилась!)

II. «Возьму, возьму, поймаю».

Собираются нѣсколько дѣтей и играютъ въ игру: „возьму, возьму, поймаю“ ¹⁾.

Дѣти, стоя одинъ позади другого, держатся крѣпко за поясицы другого. Впереди стоящій мальчикъ говоритъ другому мальчику, смотря на него: „возьму, возьму, поймаю“.

Тотъ мальчикъ отвѣчаетъ: „сзади тебя кто такіе?“ Отвѣтъ: „малыя, малыя дѣти!“

Мальчикъ тотъ опять говоритъ: „дай-же мнѣ одного!“ Другой мальчикъ отвѣчаетъ: „если у тебя хватитъ силы, возьми!“

Послѣ того этотъ мальчикъ, говоря: „возьму-ли, возьму-ли?“ подходит и захватываетъ ²⁾ дѣтей. Дѣти не даются ³⁾ ло-

---

¹⁾ *Ала-ала кушлейдуръ*—составляетъ припѣвъ, переводимый по-русски также: «береть-береть, и ловить птицъ».

²⁾ *Эсилуръ*, соб.: привѣшивается.

³⁾ *Бой-бермасъ*, соб. не даютъ себя, своего существа.

вить. Но онъ отнимаетъ ¹⁾ одного, затѣмъ двоихъ-троихъ и, наконецъ, захватываетъ и беретъ всѣхъ дѣтей.

Конецъ сей игры таковъ:

Ястребъ отнялъ всѣхъ цыплятъ отъ курицы; затѣмъ курица говоритъ: „дай хотя одного цыленка“.

Ястребъ не даетъ. Курица шибко проситъ. Ястребъ говоритъ: „Устроимъ рай и адъ“. Кладутъ двѣ шапки или аракчина разнаго цвѣта: краснаго—адъ, зеленаго—рай. Подзываютъ по одному изъ цыплятъ. Цыплята, любящіе курицу, укажутъ на зеленый аракчинъ, а любящіе ястреба—укажутъ на красный аракчинъ. Цыплята послѣ того кричатъ „рай“ или „адъ“ и тогда ихъ беретъ или курица, или ястребъ.

III. П р я т к и.

Игра малыхъ дѣтей въ прятки.

Собирается нѣсколько дѣтей. Большій изъ дѣтей садится гдѣ-нибудь и сажаетъ возлѣ себя другого мальчика, причемъ закрываетъ ему голову подоломъ ²⁾ и держитъ. Затѣмъ онъ даетъ знакъ дѣтямъ и велитъ имъ прятаться ³⁾.

Дѣти прячутся въ сторонѣ.

Потомъ тихонько бьютъ того мальчика по спинѣ и говорятъ: „дюмъ-дюмъ!“ Мальчикъ отвѣчаетъ: „что такое, что прикажете?“

---

¹⁾ *Аджратыбъ*, соб.: отдѣливъ обособивъ.

²⁾ *Чунтебъ*—закрывать подоломъ.

³⁾ *Мюкумларъ*—прячьтесь, отъ дѣтскаго слова: мюку—прячься.

„Гдѣ твои родители?“—спрашиваютъ. Мальчикъ отвѣчаетъ: „въ старомъ сараѣ для соломы“ ¹⁾.

Спрашиваютъ: „что дѣлають?“ Мальчикъ отвѣчаетъ: „приготавливають пищу.“

„Гдѣ твоя пища?“ спрашиваютъ. Мальчикъ отвѣчаетъ: „Ворона съѣла.“

„Ступай, найди свою ворону“ говорятъ и отпускають мальчика. Этотъ мальчикъ отправляется и, схвативши одного изъ дѣтей, которые спрятались, приводить его.

Пойманному мальчику бьютъ по спинѣ, приговаривая „дюмъ-дюмъ,“ и т. д.

Если-же мальчикъ не поймаетъ никого въ теченіе трехъ разъ, то дѣти бьютъ его по головѣ каждый десятью пальцами (кулакомъ бить нельзя) и приговаривають „току-токуанъ“ (стукъ-стучаніе).

Тотъ, кто выдерживаетъ такое битье, продолжаетъ играть, а кто не выдержитъ и заплачетъ, тотъ уходитъ домой и не играетъ.

IV. Развлечене машрабъ. ²⁾

Старшіе люди собираются въ одну сторону, молодежь ³⁾ — въ другую сторону и развлекаются.

Богатые люди расходуютъ на это денегъ двадцать, тридцать, сорокъ, пятьдесятъ и сто рублей, собирають человѣкъ

---

¹⁾ *Саманлыкъ*—помѣщеніе для храненія соломы; произносится; самаллыкъ.

²⁾ *Машрабъ*—собраніе мужчинъ, вечерка; соб. мѣсто, гдѣ можно попить.

³⁾ *Кичикъ-халкъ*.

двадцать-тридцать и развлекаются.

Нѣкоторые люди расходуютъ рублей десять съ чѣмъ-нибудь и устраиваютъ развлеченіе—*машрабъ*; другіе-же расходуютъ рубля четыре—пять и устраиваютъ машрабъ.

На машрабъ прежде всего читаютъ какую-нибудь книгу, напримѣръ: Кысасуль-Энбія, Тезкеретуль-Авлия, Нафахатъ, Решахатъ, Шахнамэ, Джемшитъ, Эмиръ Гамза, Аба-Муслими¹⁾.... Читаютъ также и другія подобныя книги.

---

¹⁾ Перечисленныя здѣсь сочиненія, весьма употребительныя въ Средней Азіи, принадлежатъ слѣдующимъ авторамъ: 1., *قصص الانبياء* на чагатайскомъ языкѣ—казію Насиру сыну Бурхана изъ селенія Рибати-Огузи, называемому по-просту Рибгузи; 2., *تذكرة الاولياء* на персидскомъ языкѣ—шейху Фериду'д-динъ 'Аттару; 3., *نفحات الانس* на персидскомъ языкѣ—суфію Нуру'д-динъ 'Абду'р-Рахманъ Джамію; 4., *رشحات عين الحیوة* на персид. яз.—суфію Хусейну сыну 'Алія Аль-Ванъ Аль-Кашифи; 5., *شاهنامه* на томъ-же яз.—поэту и историку Абу'ль-Касиму Фирдауси; 6., *جمشید* *قصه* на чагатайскомъ языкѣ—о подвигахъ древняго персидскаго царя; 7., *امیر حمزة* *قصه* на томъ-же чагат. яз.—о подвигахъ эмира Хамзы сына 'Абду'ль-Мутталиба, прозваннаго за храбрость львомъ Божиимъ; 8., *ابو مسلم* *قصه* на томъ-же чагат. яз.—о подвигахъ полководца 'Аббасидовъ Абу-Муслима, впоследствии владѣтеля Хорезма, жившаго въ Мервѣ и бывшаго «неверныхъ». Сочиненія подъ №№ 2, 3, 4 и 5 циркулируютъ и въ персид. оригиналѣ, и въ чагатайскомъ переводѣ. Изъ другихъ сочиненій, которыя читаются на таранчинскихъ «литературно-музыкально-вокальныхъ вечерахъ», называемыхъ мешребами или машрабами, симпатіями пользуются произведенія мистическаго характера, въ родѣ сборниковъ изреченій ходжи Ахмеда Ясави, его ученика шейха Сулеймана Бакыргани и суфія шейха Алла-яра, и произведенія о подвигахъ мусульманскихъ

Послѣ того играютъ на дутарѣ, сетерѣ ¹⁾; затѣмъ—ведутъ разговоры о разнаго рода слухахъ и прочихъ вещахъ. Наконецъ, ѣдятъ пищу и потомъ расходятся.

Когда играютъ на дутарѣ, то двое встаютъ и играютъ *седри* и *сема* ²⁾

Н. Пантусовъ.

героевъ, въ родѣ халифа 'Алія, богатырей Кагырмана, Сейдъ-Батгала и Сейфуль-Мулька. Стихи поются хоромъ, хотя и въ унисонъ, и дѣйствуютъ крайне возбуждающе.

¹⁾ Музыкальные инструменты, описаніе которыхъ—въ I вып. XVII т. «Записокъ Импер. Рус. Геогр. Общ. по отдѣленію этнографіи» (СПБ. 1890), въ статьѣ Н. Н. Пантусова «Таранчинскія пѣсни».

²⁾ *Седри*—скорая пляска со скорыми размахами рукъ и приколачиваніями ногами и колѣнами къ землѣ, а *сема*—тихая пляска съ тихими размахами рукъ. Обѣ пляски встрѣчаются у дервишей нѣкоторыхъ сектъ.

آندین کین دوتار سینار چالور آندین هر قسمی ایشیتگان
غیری سوزلارنی قیلاشور آندین آش یب بولوب تارقاشورلار
دوتار چالغاندا ایکی کشی قوپوب صدری سماع فیلب
اوینارلار

بالالار هر طرفکا موکوب آلور آندین شول بلانینک دومبه سیکا
 آهسته سوفوب آیتورکه دم دم دیسه بالا آیتور لبی لبی دیر
 آتا آنانک فایدا دیسه بالا آیتور اسکی سمانلیغدا دیر
 نمه قیلادور دیسه بالا آش قیلادور دیر
 اشینک فانی دیسه بالا فارغه یب کتی دیر
 بار فارغانک نانی غیل دیب بلانی قیوب آتار بو بلا باریب
 موککان بلالارینیک برینی توتوب کیلور توتوب کلکان بلانی
 دم دم قیلور

۴ مشرب لویناغانی

چونک خلق لار برطرف کچیک خلق لار برطرف بولوب اوینارلار ﴿

بای لار بیکرمه اونوز فرق اللیک یوز صوم آقچه خراجات
 قیلیب بیکرمه اونوز کشی بولوب اوینار بعضه خلق لار اون نچه
 خراجات قیلیب مشرب اوینار بعضه لار تورت بش تنکه خراجات
 قیلیب مشرب اویناشور اوّل کتاب اوقوشور یعنی قصص الانبیا ،
 تذکرة الاولیا ، نفعات ، رشاحات ، شهنانه ، جمشید ، امیر همزه ،
 ابا مسلم دیکان کتاب لارنی اوقوشور

۲ آلا آلا قوشلايدور

﴿ بىر مونچە بلالار جمع بولوب آلا آلا قوشلايدور اويناغانى ﴾

بلالار بىرى نىنىك آرقاسىدا توروب بىر بىرى نىنىك بلىنى محكم
تونوشىپ توروب ايللىكرى نورغان اوغول يىنە بر اوغولغە قاراپ
آينادور كە آلا آلا قوشلايدور دىسر

اول اوغول آيتار آرقانكداكى كىملاردور دىر اوشاق اوشاق
بلالاردور يىنە اول آيتور مىكا بىرى بىر سانكىچو دىر يىنە برسى آيتور
كوچونك يىنسە آلسانكىچو دىر آندىن بو اوغول آلايمو آلايمو دىب
كلىب بلالارغە اسىلور بلالار بوى برماس آخىرى بىرى آجرانىب
آلور ايىكىنى اوچنى آجرانىب اليب آخىرى ھەسەنى
آجرانىب آلور

۳ موکو موکويانك

﴿ كىچىك بلالار موکو موکويانك اويناغانى ﴾

يعنى بىر مونچە بلالار جمع بولور بىر بلانىنىك چونك راقى بىر
بردا اولتوروب بىر بلانى آلدىدا اولتورغوزوب باشىنى چونك كاپ
تونوب توروب بلالارغە ايشارت قىلور موكونكلار دىب

۱ بابابوت

﴿ كچىك بالالار بابابوت اويناغانى ﴾

بر مونجه بالالار جمع بولوب بر برى نينىڭ قوللارنى توتوب
قتار تورار * بر بلا توروب قبله قىيان دىب سورار *
بارچه بالالار اولياندا دور دىب كورساتور * آندىن يقادىكى
بلانينىڭ قولنى توتوب توروب بابابوت بابابوت دىب بر
برى نينىڭ آراسىدىن اوتسه بارچه بلانينىڭ قولى قوشتورالوب
قالور * آندىن اوغول بلالار بر طرفدا قىز بلالار بر طرفدا
تورار * اوغول بلادىن برى آيتوركه آق ترك آففاق ترك شول
قىزىنكغه كىم كرك دىكاي برسى جواب بربىب آيتور ناغرا كارناي
سورناي كرك دىكاي آندىن بابابوت بابابوت دىب بر قىزنى اليب
كىلور آندىن شونداغ قىلىپ بارچه بلانى اليب كلىپ توروك بولوب
بر برى نينىڭ قوللارنى توتوشوب تورور بر بالا آش ايتامندىب
اوتراسىغه كرىب اولتورور بالالار بابابوت بابابوت دىب چورولوب
بارچهسى بر يولى آش فىشتى مو دىر

بو يابد اوغول بلالارنىڭ قىز بلالارنىڭ بابابوت اويونى برلان
آلا آلا قوشلايدور دىكان اويونى هم موکو موکويانك
دىكان اويونى بربر بيان قىلىنغانى آندىن كىين
چونك خلقلار برلان كچىك خلقلارنىڭ
مشرىب اوينانغانى توصيف قىلىنورلار

نىكالاى فانتوسوفنىڭ سىى واهنامى برله طبع قىلىنوب
چىققان كىتاب نورور

شهر قزان

مطبعة دار العلوم والفنون

۱۳۲۵=۱۹۰۷

بو باب دا اوغول بلالارنىڭ قىز بلالارنىڭ
بابابوت اويونى برلان آلا قوشلايدور
دىكان اويونى هم موکو موکو يانك دىكان
اويونى بربر بيان قىلىنغانى آندىن
كىين چونسك خلق لار برلان كچىك
خلق لارنىڭ مشرب اوينىغانى
توصىفى قىلىنورلار

نىكالاى فانتوسوف نىڭ سعى واهتمامى
برله طبع قىلىنوب چىققان كىتاب تورور

شهر قزان

مطبعة دار العلوم والفنون

۱۳۲۵=۱۹۰۷